

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-83.1-20>

УДК 81'234

Кузнецова Ю.І., Бабаш Л.В.

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

РОЛЬ АФІКСАЛЬНОЇ ДЕРИВАЦІЇ В УТВОРЕННІ ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕРМІНІВ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

Анотація. У статті розглядається проблема продуктивності афіксальної деривації в утворенні французьких будівельних та архітектурних термінів. Сформований інвентар суфіксальних та префіксальних формантів, характерних для французької термінології будівництва та архітектури. Охарактеризовані словотвірні значення найбільш продуктивних формантів. Проаналізовано суфіксальні та префіксальні словотвірні моделі з точки зору їх полісемічності або моносемічності із застосуванням методу словотвірних ніш. Виявлено, що найбільш продуктивним способом утворення будівельних термінів є суфіксація. Префіксація також залишається продуктивним способом утворення термінологічних одиниць. Парасинтетичні деривати виявляють низьку частотність, що свідчить про непродуктивність парасинтетичної моделі.

Ключові слова: будівельна термінологія, термін, дериваційний процес, афіксація, формант, словотвірна модель, словотвірне значення, похідне слово.

Kuznetsova Yulia, Babash Larysa

National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

THE ROLE OF THE AFFIXAL DERIVATION IN THE CREATION OF FRENCH CIVIL ENGINEERING AND ARCHITECTURE TERMINOLOGY

Summary. The article deals with the problem of productivity of affixation in the formation of French civil engineering and architectural terms. It has been proved that terminology is a very convenient lexical material for studying word-forming processes, as it is the same layer that is constantly updated. Researchers pay special attention to the formation of French construction and architectural terms. The main purpose of this work is to identify the most productive affixal methods of terminological derivation and specific word-building patterns with their qualitative and quantitative characteristics. It is revealed that the affixal method in French civil engineering terminology is represented by suffixation, prefixation and parasynthesis. An inventory of suffixal and prefixal formants, which are characteristic for the civil engineering and architecture French terminology, has been formed. The word-building meanings of the most productive formants are characterized. Suffixal and prefixal word-building patterns are analyzed in terms of their polysemy or monosemy using "the word-forming niche" method. It is demonstrated that derivatives formed by the most productive word-building patterns, which are both polysemic, belong to several "word-forming niches". It is determined that the word-building pattern can be polysemic due to the variability of the suffixal formant. Analysis of the semantics of suffixal derivatives by means of "word-forming niches" allows to determine the degree of semantic correlation between producing and derivative words. It is also revealed that the most productive way of forming civil engineering terms is suffixation. Prefixation also remains a productive way of forming terminological units. It is shown that the prefixal word-building patterns in the civil engineering and architecture French terminology are mainly monosemic which indicates the specificity of the semes of prefixes. This phenomenon removes the polysemy within the word-building pattern. Parasynthetic derivative words exhibit low frequency, which demonstrates that the parasynthetic derivational pattern is non-productive.

Keywords: civil engineering terminology, term, derivative process, affixation, formant, word-building pattern, word-building meaning, derivative word.

Постановка проблеми. Стаття присвячена дослідженню дериваційних процесів, характерних для утворення французьких будівельних та архітектурних термінів. Аналіз афіксальної деривації передбачає існування самостійних відносин словотвірної похідності між двома або більшою кількістю синхронно співіснуючих слів. Релевантними ознаками для встановлення відносин деривації між цими словами і відокремлення їх у якості словотвірних корелятив вважаються: 1) формальний словотвірний зв'язок, що відповідає фонетичній структурі мови на даному етапі; 2) семантичний зв'язок; 3) регулярність утворення словотвірних пар або словотвірних ланцюгів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термінологія є дуже зручним лексичним матеріалом для вивчення словотвірних процесів, оскільки є тим самим шаром, що постійно оновлюється. У більшості робіт, які стосуються проблем

дериваційних процесів, дослідники приділяють особливу увагу термінологічній лексиці – медичній; промислово-екологічній, електротехнічній, текстильній, радіотехнічній, економічній, лексичі інформатики, фізики, космонавтики та ін. [Piguet, Sournia].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Афіксація вважається продуктивним способом поповнення лексичного фонду французької мови. Проте, у французькій романістиці існує положення про послаблення ролі деривації у французькій мові [1; 2]. Цієї точки зору дотримуються дослідники, що вивчали суфіксальну деривацію на базі розмовного шару лексики [6; 7], але лінгвісти, які спиралися у своїх розвідках на термінологічну лексику, є представниками протилежної точки зору і стверджують цілковиту життєздатність способів афіксації [4; 5].

Крім того, за даними І.М. Думбревяну, французька мова посідає 4-е місце за індексом афік-

сації серед романських мов в ієрархії лінійних афіксальних засобів утворення нових лексичних одиниць [3, с. 18].

Мета статті. Головною метою даної роботи є виявлення найбільш продуктивних афіксальних способів термінологічної деривації та конкретних словотвірних моделей (СМ) з наданням їм якісної та кількісної характеристики.

Виклад основного матеріалу. Афіксальний спосіб у французькій будівельній термінології (БТ) представлений: суфіксацією, префіксацією, парасинтезом. Утворення похідних за допомогою суфіксів є найбільш продуктивним із засобів афіксальної деривації у сучасній французькій БТ (32,8 % похідних термінів). Суфіксальний інвентар французької БТ містить 43 суфікси та 3 суфіксоїди. Найбільш продуктивними, що спеціалізуються на утворенні субстантивів (860 дериватів – 74,5 % від загальної кількості похідних за суфіксацією), є форманти *-age* (190 похідних), *-(e)ment* (120 похідних); *-eur/ateur*, *-euse/(-a)trice* (100 похідних). Друге місце належить суфіксальним флексоїдам (*-er*, *-ir*, *-iser*, *-ifier*) – 193 похідних (16,7 %), з яких найпродуктивнішим є *-er* – 163 похідних. За допомогою адекативних суфіксів утворено 101 ЛО (8,8 %); найпродуктивніші форманти *-eur* (*-euse*) – 32 ЛО, *-able* (*-ible*, *-uble*) – 17 ЛО, *-ique* – 15 ЛО.

Аналіз структури та семантики суфіксальних похідних термінів демонструє наявність не лише конкретного лексичного значення (ЛЗ), індивідуального для кожної ЛО, але й категоріального словотвірного значення (СЗ), вираженого суфіксом. СЗ є загальним для дериватів одного типу і виявляється в похідних, утворених за певною СМ.

Зміст СМ має варіації в залежності від кількості значень суфіксального форманта. Завдяки його варіативності СМ може бути багатозначною (27 найпродуктивніших СМ із 80 – полісемічні). Найвищу полісемічність виявляють СМ: $V_n + \text{-ier}$ (*-ière*) → N (СЗ спеціальності – *égoutier*, знаряддя дії – *terrassier*, місця – *marbrière*, матеріального предмета – *filrière*); $V_v + \text{-age}$ → N (СЗ дії – *murage*, її результату – *moulage*, сукупності – *vannage*, якості, стану – *feuilleage*); $V_v + \text{-(e)ment}$ → N (СЗ дії – *taillement*, її результату – *tassement*, якості, властивості – *raidissement*); $V_v + \text{-ation}$ (*-ition*) → N (СЗ дії – *cimentation*, її результату – *installation*, властивості, стану – *incurvation*).

Одне СЗ може бути виражено кількома СМ, які завдяки загальній семі, утворюють словотвірний тип. У категорії субстантивів виявлені словотвірні типи: 1) із значенням дії: $V_v + \text{-age}$, *-(e)ment*, *-ation*, *-ure*, *-ion*, *-tion*, *-isation* (*-ification*), *-ange*) → N; 2) із значенням результату дії: $V_{adj} + \text{-ure}$ (*-ade*) → N, $V_v + \text{-is}$ (*-ance/ence*, *-ange*) → N; 3) із значенням орудності: $V_v + \text{-eur/euse}$ (*-ateur/atrice*, *-ier/ière*, *-oir*, *-iste*) → N; 4) із сукупним значенням: $V_v + \text{-age}$ (*-is*, *-at*) → N. У категорії адекативів вирізняються словотвірні типи: 1) із значенням виявлення якості або характеру того, на що вказує твірна основа: $V_n + \text{-eur/euse}$ (*-ique*, *-aire*, *-al/-ale*, *-iel/-ielle*, *-ier/-ière*, *-iste*, *-atile*); 2) із значенням здатності до дії: $V_v + \text{-able}$ (*-ible*); $V_v + \text{-if}$ (*-ive*); 3) із значенням ознаки за походженням: $V_n + \text{-an}$ (*-ane*); $V_n + \text{-ain}$ (*-aine*). СЗ по відношенню до словотвірного типу є інваріантними.

Загальне СЗ передає семантичне ядро словотвірній парі й одержує структурний вираз у межах дериваційної моделі. Деривати, утворені за полісемічними продуктивними СМ підрозділяються на семантичні ніші (СН). Ніша являє собою семантичний різновид слів з однаковим суфіксом і виступає домінуючою дискретною одиницею аналізу семантики суфіксальних похідних.

Конкретне наповнення СН залежить від лінгвістичних чинників (семантика похідного слова складається із семантики твірного слова і значення, якого йому надає словотвірний формант), та екстралінгвістичних (від царини, де відбувається акт номінації). Будівництво, як індустріальна галузь, зумовлює потребу у називанні як фізичних або абстрактних дій, процесів, так і виробничих операцій. Семантика дериватів із значенням результату операцій також розвивається в бік конкретизації – в основному похідні терміни позначають матеріальні будівельні або архітектурні реалії – споруди, окремі елементи їх конструкції, декору і т. ін.

Деривати, утворені за найпродуктивнішими СМ, які водночас є полісемічними, відносяться до кількох СН. Так, ЛО моделі $V_v + \text{-age}$ (185 похідних) розділяються по 7 СН: 1. назва виробничої операції (171 ЛО): *tuyautage* – монтаж водопроводу; 2. назва фізичного процесу (10 ЛО): *colmatage* – природна цементація; 3. результат виробничої операції (63 ЛО): *rabotage* – з'єднання встик; 4. назва конструктивного елемента (39 ЛО): *pilottage* – пальова основа; 5. назва окремої конструкції або споруди (7 ЛО): *passage* – крига галерея; 6. назва будівельного матеріалу (6 ЛО): *sciage* – пиломатеріал; 7. назва механізму, пристрою, або їх сукупності (7 ЛО): *amorage* – детонатор.

Для СМ $V_v + \text{-(e)ment}$ → N вирізняємо 8 СН (120 ЛО): 1) назва виробничої операції (76 ЛО): *verdissement* – озеленення; 2) назва фізичного процесу (31 ЛО): *enfouissement* – просідання; 3) назва результату виробничої операції (45 ЛО): *glissement* – зсув; 4) назва конструктивного елемента (26 ЛО): *cloisonnement* – перебірка; 5) назва якості, властивості або стану (6 ЛО): *bombement* – опуклість, *clairement* – освітленість; 6) назва окремої споруди (5 ЛО): *logement* – житловий будинок, житло; 7) назва механізмів, устаткування (4 ЛО): *roulement* – підшипник, *refoulement* – трубопровід; 8) назва будівельного матеріалу (3 ЛО): *pavement* – матеріал для брукування.

Порівняння результатів семантичної класифікації дериватів з суфіксами *-age* і *-(e)ment* дозволяє стверджувати, що похідні з суфіксом *-(e)ment* висловлюють більш абстрактні поняття. Кількісний склад термінів на *-(e)ment*, які позначають фізичний процес і характеризуються більш високим ступенем абстрагованості, переважає кількість дериватів на *-age* тієї ж СН. Серед похідних за СМ $V_v + \text{-age}$ → N кількість дериватів із значенням конкретного матеріального предмета, одержаного в результаті виробничого процесу, складає 32,8 % проти 31,6 % похідних термінів аналогічного значення, утворених за моделлю $V_v + \text{-(e)ment}$ → N. Дуже незначна перевага в бік конкретності значення, належить утворенням з суфіксом *-age*. Порівняння паралельних утворень з формантами *-age* і *-(e)ment* від однієї твірної основи свідчить про дещо вищий ступінь конкретності, що надає

похідним суфікс -age: flambage – позовжній вигин /flambement – втрата стійкості.

Аналіз семантики суфіксальних дериватів за допомогою СН дозволяє вирізнити ступінь семантичної кореляції між твірними та похідними словами. Найбільш характерною є повна відповідність ЛЗ основ твірного та похідного слів. Цей тип кореляції – найбільш розповсюджений серед дериватів з непохідною основою (51 %). Серед дериватів з похідною основою ця цифра ще вища – 71,7 % (повна відповідність ЛЗ твірних та похідних зумовлюється “спеціалізуючою” дією живого афікса, що входить до складу цієї основи): indissoluble → indissolubilité. Менш характерним є розширення (у 18 % дериватів з непохідними твірними основами і у 20,8 % з похідними) або звуження (у 8,3 % дериватів з непохідними і у 3,8 % з похідними твірними основами) ЛЗ дериватів у порівнянні з твірним словом, яке досягається за рахунок термінологічної спеціалізації дериватів у терміносистемі будівництва. Невідповідність ЛЗ твірного і похідного слів спостерігається лише у 8 % дериватів з непохідними основами: farine (обсипати мукою) → farinage (суха гниль (у деревини)), cannelle (кориця) → canneler (оздоблювати канелюрами) і виникає за рахунок метафоризації.

Наявність однакового СЗ у різних суфіксальних формантів є не лише засобом диференціації ЛЗ паралельних утворень від однієї твірної основи в залежності від словотвірних нюансів конкретного суфікса: vaporisage (дія – пропарювання)/vaporisation (трансформуюча дія – перетворення на пару), але й джерелом часткової або абсолютної синонімії. Часткова синонімія (в одному або кількох значеннях похідного) притаманна паралельним утворенням з суфіксами: -age/-(e)ment – percage/percement (буріння); -age/-ation – forage/foration (буріння); -age/-erie – tuyautage/tuyauterie (система труб);

Причиною абсолютної синонімії є не лише близькість СЗ суфіксальних формантів або вузько семантичний обсяг твірного слова, але й термінологічна спеціалізація семантики дериватів. Абсолютна синонімія притаманна дериватам на -age/-(e)ment – curage = curement – очищення; -age/-ation – finissage = finition – кінцеве оздоблення; -age/-is (1 пара) – hourdage = hourdis – бутава кладка; -age/-ure – soudage = soudure – зварювання. Абсолютні синоніми виникають також за рахунок існування форм жіночого і чоловічого роду суфіксів -eur (-euse) і -ateur (-atrice) – laveur = laveuse – промийник, excavateur = excavatrice – екскаватор та дублетності -eur (-euse)/-ateur (-atrice) – vibreur = vibreur – вібратор. Здатність до синонімії характерна в основному для субстантивних суфіксів.

Суфіксальна синонімія є джерелом словотвірної варіантності, під якою ми розуміємо варіювання в межах тотожності слова, а словотвірні

варіанти являють собою формальні модифікації ЛО при тотожності її лінгвістичного значення. Варіанти виникають за рахунок синонімічності окремих дериваційних формантів, семантичної та функціональної близькості останніх.

Дослідження словотвірних особливостей суфіксальних формантів дозволяє виділити 2 основні лексико-семантичні групи словотвірних варіантів: 1. із значенням назви дії або її результату, утворені за рахунок семантичної співвіднесеності формантів -age/-(e)ment/-ation/-isation/-ure/-is: jalonnage/jalonnement, scellage/scellement, malaxage/malaxation; 2. із предметним значенням, представлені варіантністю форм на -eur (-euse); дублетністю формантів -ateur/-eur: dragueur/dragueuse, climatiseur/climatiseur або дериватами із конкретизованим значенням продукта дії: hourdage/hourdis.

Друге місце за продуктивністю серед афіксальних засобів деривації займає префіксація (239 ЛО). Префіксальний інвентар у БТ містить 28 префіксів і 6 префіксоїдів, серед яких найвищу продуктивність виявили: contre- (39 похідних), dé- (27 похідних), pré- (22 похідних), in-/im-/ir- (18 похідних), re-/r- (15 похідних).

Префіксальні СМ демонструють певну частинкову вибірковість формантів. Переважно субстантивними виявили себе contre-, pré-, micro-, entre-, вербальними – dé-, en-/em-, re-, ад’єктивними – in-/im-. Найвищу продуктивність мають СМ із значенням локативності або опозиційності (contre-+ N – 34 похідних ЛО) та реверсивності дії (dé- + V – 25 похідних). Префіксальні СМ в БТ в основному моносемічні, що свідчить про конкретність сем префіксів, яка знімає полісемію всередині СМ. Із 56 СМ, за якими реалізується утворення префіксальних похідних, лише 8 виявляють багатозначність: é-+V, entre-+V, sur-+N, en- (em-) +V, re- + V, contre-+N, inter- +N, dé-+V.

Взаємодія між морфологічними способами деривації виявляється в парасинтезі – одночасній дії кількох способів словотвору, наприклад, приєднанню до твірної основи і префіксальних і суфіксальних формантів. У шарі проаналізованої лексики було виділено 29 парасинтетичних утворень, що свідчить про низьку продуктивність цього виду афіксації для БТ.

Висновки і пропозиції. Отже, як бачимо, серед засобів власної деривації у французькій БТ найбільш продуктивною є суфіксація (32,8 % похідних ЛО). Префіксація залишається продуктивним засобом термінотворення у БТ (6,8 % дериватів – префіксальні). Частотність парасинтетичних утворень низька (0,8 %), що свідчить про непродуктивність парасинтетичної моделі для БТ.

Перспективним напрямком досліджень дериваційних тенденцій французької будівельної термінології видається виявлення активних, діючих на сучасному етапі СМ.

Список літератури:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка: на фр. яз. Москва : Изд-во иностр. лит., 1955. 416 с.
2. Доза А. История французского языка. Москва : Иноиздат, 1956. 471 с.
3. Думбрэвяну И.М. Словообразовательные процессы и тенденции в романской именной системе: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. филол. наук: [спец.] 10.02.05 «Романская филология». Киев, 1988. 32 с.
4. Мищенко В.Г. Суффиксальная деривация терминологических имен существительных в современном французском языке (На материалах терминологии физики и смежных с нею наук) : автореф. дис на соискание науч. степени канд. филол. наук : [спец.] 10.02.05 «Романская филология». Киев, 1977. 24 с.

5. Нагайчук В.Т. Типы структурно-семантических связей суффиксальных образований в хирургической терминологии (На матер. франц. яз.) : автореф. дис. на соискание науч.степени канд. филол. наук : [спец.] 10.02.05 «Романская филология». Киев, 1978. 17с.
6. Marouzeau J. Notre langue. P. : Libr. Delagrave, 1955. 280 p.
7. Mitterand H. Les mots français. Paris : Presse Universitaire de France, 1976. 128 p.

References:

1. Balli Sh. (1955). *Obshchaya lingvistika i voprosy francuzskogo yazyka: na fr. yaz.* [General Linguistics and French Language Issues]. Moscow: Inostr. lit. (in French)
2. Doza A. (1956). *Istoriya francuzskogo yazyka* [French Language History]. Moscow: Inoizdat. (in Russian)
3. Dumbreyanu I.M. (1988). *Slovoobrazovatel'nye processy i tendencii v romanskoj imennoj sisteme* [Word-building processes and trends in the Romanesque nominal system] (Doct. Thesis), Kyiv: Kyiv State Taras Shevchenko University.
4. Mishchenko V.G. (1977). *Suffiks'al'naya derivaciya terminologicheskikh imen sushchestvitel'nyh v sovremennom francuzskom yazyke (Na materiale terminologii fiziki i smezhnyh s neyu nauk)* [Suffixal derivation of terminological nouns in the modern French language (Based on the terminology of physics and related sciences)](PhD. Thesis), Kyiv: Kyiv State Taras Shevchenko University.
5. Nagajchuk V.T. (1978). *Typy strukturno-semanticheskikh svyazej suffiks'al'nyh obrazovanij v hirurgicheskoy terminologii (Na mater. franc. yaz.)* [Types of structural-semantic relations of suffixal derivatives in surgical terminology (In the French language)] (PhD. Thesis), Kyiv: Kyiv State Taras Shevchenko University.
6. Marouzeau J. (1955). *Notre langue* [Our language]. Paris: Libr. Delagrave.
7. Mitterand H. (1976). *Les mots français* [French words]. Paris: Presse Universitaire de France.